RECENSĂMINTELE ŞI STATISTICA OFICIALĂ RUSĂ – SURSE IMPORTANTE PENTRU STUDIEREA PROCESELOR DEMOGRAFICE ŞI SITUAŢIEI SOCIAL-ECONOMICE A BASARABIEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Valentin TOMULEŢ, Departamentul Istoria Românilor, Universală şi Arheologie, Facultatea de Istorie şi Filosofie, USM

Abstract: *In the present study, based on a rich factual material, the author analyzes two types of historical sources in studying of demographic and socio-economic problems of Bessarabia in the modern era - censuses (especially tax censuses) and official Russian statistics (perfected by local district / county or central / regional government institutions). The author ascertains that the historical research of the historian / researcher is based on various historical sources, on the basis of which he analyzes the question, censuses and statistics are important sources in the study of the history of Bessarabia.*

Sub noţiunea de *recensământ (recensământ fiscal) al populaţiei* din secolele XVIII-XIX, în arealul românesc (Ţările Române şi Basarabia), subînţelegem operaţia administrativă care se produce la iniţiativa instituţiilor de stat imperiale sau regionale în anumite intervale de timp (nu totdeauna regulate) în scopul numărării oficiale a populaţiei pe întreg teritoriul ţării şi în cele mai mici subdiviziuni teritoriale ale sale, incluzând un şir de caracteristici de ordin demografic, social şi etnic, selectând informaţii referitoare la stocul de locuinţe, populaţie, componenţa ei socială şi naţională, numărul de animale,

numărul de case de locuit, întreprinderi comercial-industriale, hanuri, prăvălii etc., suprafaţa terenurilor cultivate etc. Această operaţie are obiectivul obţinerii unei informaţii veridice referitoare la două dimensiuni majore – *populaţie* şi *condiţii de locuit* – în cadrul aceluiaşi proces de diseminare, în scopul impunerii fiscale a populaţiei, stabilind în asemenea condiţii două criterii: *numărul de familii* sau/şi *numărul de persoane de sex masculin*.

Cercetătorul Constantin Vert scrie că „populaţia (umană) reprezintă o colectivitate formată din persoane, care trăiesc într-o anumită perioadă de timp şi într-un teritoriu bine delimitat. Principalele caracteristici ce definesc populaţia sunt: numărul (efectivul), repartiţia, dinamica şi structura”[1].

Recensământul, de regulă, include procesul de colectare, agregare, prelucrare, evaluare, diseminare şi analiză a informaţiilor culese pe teren. Datele detaliate referitoare la mărimea, distribuţia şi compoziţia populaţiei sunt necesare pentru planificarea şi implementarea politicilor economice, sociale şi fiscale de dezvoltare, pentru activităţi administrative sau de cercetare ştiinţifică. Prin urmare, prin noţiunea de recensământ subînţelegem inventarierea periodică a populaţiei efectuată în cadrul unui anumit teritoriu.

Efectuarea recensămintelor urmăreşte următoarele obiective: *prioritar* – de a obţine informaţii ample, de calitate şi veridice cu privire la numărul şi distribuţia teritorială a populaţiei, structura demografică, etnică şi socioeconomică, date referitoare la gospodăriile populaţiei şi potenţialul lor economic, precum şi la fondul locativ şi condiţiile de locuit ale populaţiei şi ***complementar*** – obţinerea unei baze de fundamentare pentru o analiză adecvată a dinamicii fenomenelor demografice şi socioeconomice, obiectiv strâns legat atât de gradul ridicat al comparabilităţii datelor pe plan naţional şi internaţional, cât şi de gradul comparabilităţii cu datele obţinute la recensămintele anterioare.

Scopul fundamental al recensămintelor şi statisticii este de a oferi informaţii esenţiale şi de calitate pentru politicile guvernamentale în domeniul economic, social şi fiscal, inclusiv pentru dezvoltarea umană.

În plus, efectuarea recensămintelor şi perfectarea statisticii este orientată tot mai mult spre cunoaşterea, descrierea şi analiza evoluţiei familiilor şi a gospodăriilor ca formă esenţială a modului de convieţuire umană, servind, în acelaşi timp, drept suport informaţional statistic pentru construirea politicilor de dezvoltare economică şi socială a ţării.

Recensămintele răspund la multiple întrebări, cum ar fi: numărul şi compoziţia familiilor supuse recensământului; fenomenul vârstei şi de îmbătrânire a populaţiei; evaluarea numărului şi structurii generaţiilor care convieţuiesc în cadrul familiei; structura familiilor după numărul de copii, după numărul copiilor întreţinuţi; componenţa familiilor după relaţiile de rudenie sau parentale (în special, în recensămintele fiscale); statutul femeilor în familie (evidenţiat elocvent în recensămintele fiscale din Basarabia din anii 1835, 1850 şi 1858); fenomenul migraţiei – mişcare de mutare în masă sau individuală a populaţiei în alte zone geografice, în special migraţia temporară, la muncă în interiorul ţării sau în străinătate şi altele.

Sociologul român Nicolae Grosu constată că populaţia ca totalitate a locuitorilor de pe teritoriul unei ţări exprimă prin sine proporţiile existenţei umane, iar prin raportare la resurse exprimă posibilitatea de a exista. Astfel, se impune ca necesară cunoaşterea: ***1.*** *stării populaţiei*, ca situaţie numerică la un moment dat, şi ***2.*** a *densităţii populaţiei*, ca repartiţie după o anumită caracteristică – vârstă, sex, stare civilă etc.[2].

Starea, densitatea şi structura populaţiei depind în mod direct de numărul de naşteri şi, respectiv, de numărul de decese, care atestă *rata natalităţii* şi *rata mortalităţii* – numărul de naşteri şi, respectiv, de decese raportat la 1000 de locuitori. Această modalitate de evidenţă a populaţiei constituie *indicatorul* fundamental în studierea populaţiei.

Acelaşi Constantin Vert scrie că evenimentele demografice, fiind cazuri reale considerate individuale, prezintă un interes deosebit din punct de vedere biologic, medical, social, economic, dar ele nu permit desprinderea unor legităţi care guvernează populaţiile (fenomene demografice) şi de aceea nu constituie obiect de studiu pentru geografia umană.

Ca urmare, **fenomenul demografic** defineşte masa evenimentelor demografice de acelaşi fel, înregistrate într-o anumită perioadă de timp. În funcţie de natura evenimentelor demografice înregistrate

[1]Constantin Vert, Geografia populaţiei. Teorie şi metodologie, Timişoara, 2001, p. 16.
[2]Nicolae Grosu, Opere alese. Chintesenţa sociologiei, Cluj-Napoca, 2006, p. 225.

fenomenele demografice poartă denumiri specifice, precum: *natalitatea* (efectivul născuților-vii), *mortalitatea* (totalitatea deceselor), *nupțialitatea* (totalitatea căsătoriilor), *divorțialitatea* (numărul divorțurilor), *migrație* (efectivul unei populații care și-a schimbat domiciliul) etc.

Procesul demografic definește modificarea (variația) în timp și spațiu a fenomenelor demografice din punct de vedere calitativ sub influența unui ansamblu de factori. Procesele demografice determină în mod continuu modificarea stării populației sub aspectul efectivului, distribuției și structurii acesteia. Pe de altă parte, populația se află într-o strânsă legătură cu alte sisteme, constituind obiect al politicii de dezvoltare social-economică. Statul poate influența evoluția populației prin intermediul măsurilor de politică demografică[1].

Grație tendințelor de modernizare, la popoarele care și-au creat prin efort propriu, dar lent condiții de civilizație (alimentație, igienă, confort, asistență medicală etc.), rata deceselor a scăzut lent și, respectiv, modelându-se în acest proces inclusiv din punct de vedere cultural, a scăzut și rata natalității, astfel încât dinamica populației a rămas relativ echilibrată. La popoarele care au beneficiat de condiții de civilizație mai rapide, generate de mai mulți factori, rata deceselor a scăzut, dar, în lipsa unei modelări din punct de vedere cultural, rata natalității s-a menținut, astfel încât populația a crescut, iar structura acesteia s-a perturbat grav.

Demografii americani Waren Thompson și Frank Notestein consideră că omenirea se află din punct de vedere demografic într-o tranziție care: ***1.*** pornește de la *stadiul clasic*, caracterizat de o rată mare a deceselor, o rată mare a natalității și, deci, populație relativ **constantă**; ***2.*** parcurge *stadiul modern*, caracterizat de o rată mică a deceselor, o rată mare a natalității și, deci, populație **în creștere**, și ***3.*** fundamentează *stadiul contemporan*, caracterizat de o rată mică a deceselor, o rată mică a natalității și, deci, populație relativ **constantă**[2].

Prin urmare, cele relatate *supra* invocă o concluzie logică a demografilor americani: *scăderea ratei deceselor* corespunde nivelului de civilizație la care ajunge omenirea, în timp ce *scăderea ratei natalității* corespunde nivelului cultural la care a ajuns fiecare popor în parte. De aici o altă concluzie: echilibrarea dinamicii populației prin scăderea ratei natalității depinde, în mare măsură, de ridicarea culturală al indivizilor pe baza creșterii nivelului de urbanizare, educație, confort și dezvoltare[3].

Dar dinamica populației este influențată și de alți factori. Sociologul Nicolae Grosu constată că dinamica populației deseori este afectată de migrația unei părți a acesteia, „impusă” de condiții exterioare nefavorabile să-și părăsească localitatea (țara) sau „atrasă” de condiții exterioare favorabile să se stabilească în altă localitate (țară). Migrația dintr-o localitate (țară) constituind *emigrația*, iar migrația într-o localitate (țară) constituind *imigrația*, este evident că prin emigrație (mișcarea de mutare a populației dintr-o anumită zonă geografică în alta) se riscă depopularea localității (țării) de „origine”, iar prin imigrație – suprapopularea localității (țării) de „destinație” și că atât prin emigrație, cât și prin imigrație se riscă dezechilibrarea structurii de sex, de vârstă și profesionale a ambelor categorii de comunități, cu consecințe demografice pe termen lung, dar și cu consecințe sociale imediate. Cunoscându-se, statistic, natalitatea (**N**), mortalitatea (**M**), imigrația (**I**) și emigrația (**E**), se poate determina rata creșterii populației (**RCP**) printr-o ecuație de tipul: **N-M+I-E = RCP**[4].

Cunoașterea ratei creșterii populației din Basarabia de către instituțiile imperiale, în diferite perioade de timp, face posibilă proiecția la moment a evoluției populației, ca estimare a dimensiunii viitoare a acesteia, pe baza căreia pot fi întocmite strategii politico-sociale, economico-financiare/fiscale și, în anumită măsură, pentru perioada estimată, educaționale și sanitare. În plus, mai este știut faptul că, manifestând un interes sporit și constant pentru Sud-Estul Europei, administrația rusă imperială era interesată de cunoașterea potențialului economic și uman al teritoriilor limitrofe sau al țărilor pe unde urma să treacă și să se hrănească armata rusă.

Deși literatura de specialitate din Republica Moldova înregistrează un număr relativ mare de lucrări consacrate istoriei locale, publicate, în special, în ultimii 10-30 de ani, care, privite în linii majore, conturează tabloul evolutiv al populației localităților rurale cercetate, totuși aceste lucrări suferă de mai multe lacune. Scrise de istorici profesioniști, de publicişti sau de persoane pasionate de istoria locală, de cele mai multe ori la comandă, ele poartă un caracter descriptiv, descriu procesele demografice mai mult

[1]Constantin Vert, Geografia populației. Teorie și metodologie, p. 19.
[2]Apud Nicolae Grosu, Opere alese. Chintesența sociologiei, p. 227.
[3]Ibidem.
[4]Apud Nicolae Grosu, Opere alese. Chintesența sociologiei, p. 230.

în plan general şi mai puţin din punct de vedere analitic, trecând conştient cu vederea multitudinea de procese şi fenomene de ordin demografic care au avut loc în mediul rural, cum ar fi: natalitatea şi mortalitatea, excedentul natural, migraţia, dinamica şi compoziţia populaţiei, apartenenţa confesională şi etnică, evoluţia vârstei etc. Folosind izvoarele publicate şi de arhivă, în special datele recensămintelor fiscale, ei se mulţumesc doar cu constatări generale: enumerarea listelor contribuabililor sau constatarea numărului general al populaţiei rurale, fără a face o analiză profundă şi minuţioasă a proceselor demografice care au avut loc în mediul rural în această perioadă. Lipseşte cu desăvârşire o analiză a recensămintelor fiscale prin prisma unor metode ştiinţifice de analiză a unor asemenea date de statistică demografică, deşi astfel de metode de cercetare nu numai că sunt bine cunoscute, dar au şi fost folosite pe larg, de-a lungul anilor, în cercetările istorice din Rusia, SUA, România, Ucraina, Republica Moldova şi alte ţări. Autorii nu fac o analiză comparativă a dinamicii populaţiei în baza datelor celor patru recensăminte fiscale, reieşind din numărul membrilor fiecărei familie, numărul total de persoane, inclusiv pe sexe: masculin şi feminin, numărul populaţiei conform vârstei, inclusiv pe sexe, nu iau în calcul procesele legate de mortalitatea populaţiei, de migraţia populaţiei din mediul rural etc.

O asemenea analiză ar putea scoate în evidenţă tendinţele demografice de ordin general şi particular care s-au manifestat în mediul rural în această perioadă.

Trebuie să constatăm că informaţiile statistice exercită un impact major asupra înţelegerii proceselor din viaţa economică şi socială a societăţii, oferă posibilitatea de a cunoaşte cu o anumită exactitate ceea ce s-a întâmplat în cadrul unei anumite perioade de timp şi conturează prin demersuri şi evaluări cuantificabile tendinţele generale de dezvoltare a ţării, comparativ cu perioadele precedente.

Statistica elaborată la dispoziţia instituţiilor administrative imperiale sau regionale din Basarabia în epoca modernă, în anumite scopuri şi cu anumite interese, are o istorie comparativ bogată şi a cunoscut în evoluţia sa mai multe etape. Fiind efectuate de-a lungul timpului în special în scopuri fiscale, statisticile conţin informaţii valoroase, deşi nu totdeauna absolut veridice şi credibile, despre situaţia economică şi dezvoltarea ţării, evoluţia demografică, resursele naturale şi umane etc.

Primele date statistice înregistrate în ţările române extracarpatice sunt oferite de *sămi* (secolele XV-XVIII) şi *catagrafii* (1746-1859). *Sămile*, în caracteristica dată de Venera Achim într-un studiu dedicat ţiganilor din Principatele Române, este un „termen vechi, folosit pentru înregistrările de populaţie din secolul al XV-lea”, pe când *catagrafiile* sunt „sinonimul modern, utilizat încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind treptat înlocuit de actualul *recensământ*”[1]. Cercetătoarea Ela Cozma, caracterizând aceste două tipuri de statistici, constată că „*sămile* şi *catagrafiile* din Principatele Române răspundeau unor necesităţi administrative, fiscale, militare sau religioase, motiv pentru care nu se efectuau periodic, ci la nevoie – de pildă, la începutul unei noi domnii, când se înregistrau categoriile contribuabile şi se verifica apartenenţa la categoriile privilegiate. Sămile şi catagrafiile constituie cele mai însemnate izvoare de date statistice şi demografice privind Ţara Românească şi Moldova la începutul istoriei moderne”[2].

O etapă importantă în formarea statisticii moldoveneşti datează din secolul al XVIII-lea, când în timpul războaielor ruso-turce autorităţile militare ruse de ocupaţie dispuneau organizarea unor recensăminte pentru a cunoaşte mai bine de ce resurse materiale şi umane dispun Principatele, pentru a le folosi în scopuri militare. Importanţa acestor recensăminte rezidă din faptul că ele erau elaborate după anumite principii şi metodologii, aplicate şi verificate deja de mai multe ori în guberniile interne ruse şi aprobate la nivel statal.

În Principatul Moldovei, până la anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru la Imperiul Rus, au avut loc mai multe recensăminte fiscale ale populaţiei. S-au păstrat doar cele din 1772-1773, 1774 şi 1803. Materialele recensămintelor se păstrează în Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi, fondul „Dosare moldoveneşti şi munteneşti” (F. 293). Fondul s-a format în urma activităţii administraţiei militare ruse în Moldova şi în Ţara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774. Recensămintele au fost efectuate la dispoziţia comandantului armatei ruse, mareşalului P.A. Rumeanţev, care dorea să ştie pe ce resurse materiale şi umane se poate baza comandamentul rus în lupta cu Imperiul Otoman[3]. În 1774, doar după un an de la încheierea primului recensământ, s-a efectuat încă un recensământ al populaţiei, dar

[1] Venera Achim, Statistica ţiganilor în Principatele Române în perioada 1830-1860. În: Revista istorică, Bucureşti, 2005, tom. XVI, nr. 3-4, p. 97. Apud Ela Cozma, Izvoarele prestatistice şi statistice din Principatele Române (secolul al XVIII-lea). În: Istorie, cultură şi cercetare. II. Coordonatori Dumitru-Cătălin Rogojanu, Gherghina Boda, Târgovişte, 2017, p. 44.

[2] Ibidem.

[3] Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII. Partea I. Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774, Chişinău, 1975, p. 9-10.

în tabelele acestuia nu au fost incluşi capii de familii.

Primele recensăminte ale populaţiei de acest fel, efectuate în Ţările Române în perioada anilor 1772-1774, au fost depistate şi publicate de cunoscutul cercetător P.G. Dimitriu (Dmitriev)[1]. Ulterior, acest tip de recensăminte au fost organizate şi în timpul războaielor ruso-turce din anii 1787-1791 şi 1806-1812. O catagrafie de acest gen a fost făcută în Ţara Moldovei, în 1803, la ordinul domniei.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, autorităţile imperiale au sesizat necesitatea unei evidenţe riguroase a populaţiei şi a resurselor de care dispunea provincia nou-anexată. În instrucţiunile date de amiralul P.V. Ciceagov, comandantul-şef al armatei ruse de la Dunăre, şeful suprem al flotei de pe Marea Neagră şi seful Administraţiei Generale a Moldovei şi Ţării Româneşti, adresate la 23 iulie 1812 guvernatorului civil S.Sturdza privind organizarea teritoriului dintre Prut şi Nistru, se sublinia necesitatea efectuării unei statistici riguroase în Basarabia pentru a o putea guverna cât mai eficient[2]. Drept rezultat, la 2 februarie 1813, în cadrul Guvernului Provizoriu al regiunii Basarabiei a fost constituit Departamentul doi, cu Expediţia statistică, condus de Matei Crupenschi[3]. Graţie activităţii acestei expediţii, în ANRM s-au păstrat mai multe informaţii privind numărul populaţiei din Basarabia în acea perioadă de timp. Însă lipsa de personal calificat (*un expeditor* şi *doi funcţionari de birou*) a făcut existenţa acestei structuri neeficientă şi în 1816 ea a fost suprimată în urma reformei Guvernului, funcţiile de evidenţă fiind transferate Departamentului financiar-economic. Acesta întocmea, către data de 1 ianuarie a fiecărui an, rapoarte despre numărul populaţiei pe familii şi apartenenţa lor socială[4].

Astfel, până la mijlocul anilor ’30 ai secolului al XIX-lea, evidenţa populaţiei din Basarabia se efectua în baza a două forme principale de selectare a materialului factologic:

I. Recensămintele locale unice/simultane *(единовременные)*: *recensământul populaţiei din 1817*[5]; *recensământul din 1820 (trei ţinuturi din Bugeac)*[6]; *recensământul (fiscal) din 1824*[7] etc.

II. Statistica anuală a populaţiei efectuată de către autorităţile locale din Basarabia, care presupunea întocmirea unor liste ale populaţiei târgurilor şi satelor din judeţ: *listele privind împărţirea ţinuturilor în ocoale şi numărul de familii în fiecare ocol, prezentate de ispravnici guvernatorului civil al Basarabiei, C.A. Catacazi (1820)*[8]*; descrierea statistică a ţinutului Orhei (1820)*[9]; *descrierea statistică a ţinutului Hotin (1820)*[10]; *descrierea statistică a ţinutului Orhei (1825)*[11]; *descrierea statistică a ţinutului Hotin (1827)*[12].

De la mijlocul anilor ’30 ai secolului al XIX-lea, evidenţa populaţiei din Basarabia se efectua în baza unor principii noi, aplicate în Imperiu[13] – recensămintele fiscale, numite *revizii*. În Basarabia ţarismul a efectuat doar trei recensăminte fiscale ale populaţiei.

III. Recensămintele fiscale: *Recensământul fiscal din 1835, 1850 şi 1858* (*a se vedea*, spre exemplu, datele pentru satul Tabani, judeţul Hotin)[14]. Listele contribuabililor din satele, târgurile şi oraşele Basarabiei întocmite în anii 1835, 1850 şi 1858 sunt depozitate în fondul Administraţia Financiară a Basarabiei (fondul 134), iar dosarele ce conţin date generale ale recensămintelor din 1850 şi

[1] Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII. P. I. Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774, Chişinău, 1975, passim; П.Г. Дмитриев, Народонаселение Молдавии (По материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг.), Кишинев, 1973.

[2] AISR, F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso.

[3] ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3995, f. 11-14; ЗБСК, Кишинев, 1868, т. III, с. 113-116.

[4] ПСЗРИ. Собр. II , т. I, 1826, № 444, СПб., 1830, с. 658-659; А.Защук, Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области, СПб., 1863, с. 147-150.

[5] AIMSR, F. AMŞ, d. 18582, f. 37-219; ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 1-405; И.Халиппа, Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. În: ТБГУАК, Кишинев, 1907, том III, с. 8-229; T.Porucic, Regiunile naturale dintre Prut şi Nistru. În: Viaţa Basarabiei. Revistă lunară editată de Asociaţia culturală „Cuvânt Moldovenesc”, An. II, Chişinău, 1933, nr. 3, p. 28-39; C.N. Tomescu, Catagrafia Basarabiei la 1820. 127 de sate din ţinutul Orheiului, Chişinău, 1931; Л.Реулец, Г.Кышлалы, Первая перепись задунайских переселенцев в Бессарабии как исторический источник. În: България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков, Кишинев, 2013, с. 92-106.

[6] AIMSR, F. AŞM, d. 18589, p. I; Descrierea militaro-statistică a Basarabiei, f. 95-106.

[7] ANRM, F. 134, inv. 2, d. 780, p. IV, f. 348-349 verso.

[8] ANRM, F. 2, inv. 1, d. 716, p. II, f. 266-277 verso; p. III, f. 317-333 verso.

[9] C.N. Tomescu, 99 de sate din ţinutul Orheiului la 1820. În: Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău. Vol. XIX, Chişinău, 1929, p. 316-368; Idem, Catagrafia Basarabiei la 1820. 132 sate din ţinutul Orheiului, Chişinău, 1930, p. 1-56.

[10] ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. I-III, f. 1 verso-522.

[11] AIMSR, F. AMŞ, 1825, d. 18593, p. II; Descrierea statistică a ţinutului Orhei, f. 1-24.

[12] AIMSR, F. AMŞ, 1827, d. 18593, p. III; Descrierea statistică a ţinutului Hotin, f. 1-25.

[13] În anii 1719-1858, în Rusia au fost efectuate 10 recensăminte fiscale ale populaţiei.

[14] ANRM, F. 134, inv. 2, d. 602, p. I, f. 108-129; d. 782, f. 60-62; p. II, d. 95, f. 221-224; d. 101, f. 85 verso-86; d. 97, f. 171-174; p. III, d. 100, f. 326-328; d. 602, p. II, f. 105-133; d. 782, p. II, f. 60-62; F. 134, inv. 2, d. 281, p. IV, f. 479-525, 479-527 verso; F. 134, inv. 2, d. 435, p. I, f. 44-94; p. II, d. 511, f. 289-303.

1858 – în fondul Administraţia Specială de Prestaţii Rurale a Basarabiei (fondul 24) al ANRM. Rezultatele recensământului din 1858 au fost publicate de Comitetul Central de Statistică al Imperiului Rus[1], de Comitetul de Statistică al Basarabiei[2] şi de cercetătorul A. Zaşciuk[3].

IV. Listele de evidenţă bisericească/ecleziastică (gruparea populaţiilor pe parohii): *informaţiile evidenţelor bisericeşti privind mişcarea naturală a populaţiei creştine (din anii ’30-’40 ai secolului al XIX-lea – a întregii populaţii) din provincie*[4] şi *listele privind evidenţa bisericească din anii ’50 ai secolului al XIX-lea despre numărul, amplasarea şi componenţa naţională a populaţiei Basarabiei*[5].

V. Evidenţa administrativ-poliţienească a populaţiei: după anul 1858, recensământul pentru fixarea impozitelor a fost înlocuit cu evidenţa administrativ-poliţienească a populaţiei. Populaţia din Basarabia era înregistrată, spre deosebire de recensămintele fiscale, nu după principiul apartenenţei locuitorilor la o anumită comunitate, ci după prezenţa la o dată stabilită. În Imperiul Rus au fost efectuate şase evidenţe administrativ-poliţieneşti generale: în anii 1859, 1863, 1867, 1870, 1885 şi 1896, populaţia fiind trecută în registre sub controlul poliţiilor locale. În Basarabia, evidenţele curente erau făcute de comitetele de statistică judeţean şi gubernial, care acumulau informaţiile necesare privind numărul, componenţa socială, naţională şi confesională (dar nu de fiecare dată) şi mişcarea populaţiei.

VI. Listele de evidenţă militară: *lista gospodăriilor şi numărul populaţiei de ambele sexe (în unele cazuri, cu indicarea stărilor sociale), puse la dispoziţie de administraţia locală Cartierului General al Armatei de Sud (1854)*[6]; *listele familiilor contribuabililor care urmau să fie supuse serviciului militar conform Regulamentului din 1872*[7] etc.

VII. Primul recensământ general al populaţiei din 1897[8]

VIII. Registrele parohiale de stare civilă: *registrul parohial al bisericilor din Basarabia din anul 1835*[9]; *registrele parohiale ale bisericilor din Basarabia din anii 1873-1910*[10] etc.

Numărul de nou-născuţi, de cununii şi de persoane decedate este cunoscut graţie registrelor parohiale, ţinute pe parcursul anilor de preoţii bisericilor din Basarabia, care sunt depozitate în fondul Registrelor Parohiale de Stare Civilă ale bisericilor din Basarabia (fondul 211) şi conţin informaţii destul de valoroase despre locuitorii diferitor localităţi ale Basarabiei, deşi fragmentare (pentru unele sate doar pentru anul 1835), pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea şi informaţii mai complete (din anii 1873-1910) pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Prin urmare, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, administraţia imperială a folosit, pe larg, în teritoriul nou-anexat diferite metode cu scopul de a cunoaşte numărul populaţiei pentru a putea stabili o politică fiscală şi demografică adecvată, de a cunoaşte potenţialul economic şi uman al regiunii pentru a-l folosi în viitoarele confruntări cu Sublima Poartă în Balcani.

[1]Список населенных мест по сведениям 1859 года, ч. III. Бессарабская область, СПб., 1861, с. 1-75.
[2]Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том I, Кишинев, 1864, с. 14-18.
[3]А.Защук, Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области, СПб., 1863, с. 224-267.
[4]A se vedea, spre exemplu, statistica pentru anul 1841: ANRM, F. 2, inv. I, d. 2591, p. I, f. 69, 71-74, 117-118 verso, 120, 129-148, 155-156 verso, 171-172 verso, 182, 186-186 verso.
[5]A se vedea, spre exemplu, statistica pentru mijlocul anilor ’50 ai sec. al XIX-lea: ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2326, f. 1-101.
[6]ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6070, f. 4-4 verso, 14-18 verso, 19-28, 30-50.
[7]В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы), Кишинев, 1979, с. 9-10.
[8]ANRM, F. 151, inv. 1, d. 71, f. 1-285; Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. Ч. III. Бессарабская губерния, СПб., 1905.
[9]ANRM, F. 211, inv. 1, d. 65, p. I-IV, passim.
[10]ANRM, F. 211, inv. 19, d. 10, f. 339-372; d. 14, f. 368-405; d. 17, f. 379-418; d. 20, f. 363-401; d. 23, f. 401-441; d. 26, f. 376-404; d. 29, f. 402-433; d. 160, f. 1-309; d. 161, f. 1-338, d. 162, f. 1-469 verso.